

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E DÜZENLENEN ERMENİ SUIKASTI VE BU SEBEPLERLE BELÇİKA İLE YAŞANAN DİPLOMATİK KRİZ

Dr. VAHDETTİN ENGİN*

Ermenilerin Osmanlı İdaresi Altındaki Durumlarına Kısa Bir Bakış

Yüzyıllar boyunca Osmanlı idaresi altında yaşamış olan Ermeniler bu süre içinde toplumun bir parçasını oluşturmuşlar, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuşlar, içlerinde birçoğu da ticaret, musiki, edebiyat, mimari vs. gibi alanlarda önemli işler başarmışlardır. Sosyal ve iktisadi hayatta kazanmış oldukları bu statü sayesinde Türklerle rahatça uyum sağlayarak en nüfuzlu reaya konumuna sahip olmuşlardır. Öyle ki, görev yaptığı yıllarda Ermenilerin Osmanlı Devleti'ndeki durumunu gözlemleyen Helmut von Moltke onlar için şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Bu Ermenilere hakikatte hıristiyan Türkler denilebilir. Rumların kendi özelliklerini korumalarına rağmen Ermeniler Türk adetlerini hatta dilini benimsemişlerdir. Dinleri onların, hıristiyan olarak tek kadınla evlenmelerine izin verir, fakat onlar Türk kadınından fark edilmez, ayrılmaz. Bir Ermeni kadını sokakta Türk kadınından ayırmak mümkün değildir*”¹. Bu konuları ile Ermenilerin “Sadık Millet” olarak vasıflandırıldıkları da bilinmektedir. Sahip oldukları ayrıcalıklar sayesinde Ermenilerin müslüman tebaadan daha zengin hale geldiği ve memuriyette de vezirlik gibi en yüksek mevkilere gelebildikleri bir vakıdır².

Ermenilerin bütün bu avantajları elde edebilmeleri Osmanlı Devleti'nin kendilerine yönelik olarak sonsuz bir himaye ve lütuf göstermesi sayesinde olabilmıştır. Gerçekten de Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden itibaren Ermenileri iyi niyetle himayesine almıştır. Osmanlı Devleti bu iyi niyetli tutumunu her zaman devam ettirmişse de, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalıların gayri müslim teba üzerindeki kısırtıcı faaliyet-

* Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.

¹ Nejat Göyünç, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul 1983, s. 50.

² Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hattatım*, İstanbul 1984, 4. baskı, s. 72; Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara 1990, s. 12-17; Baha Gürfirat, “II. Abdülhamid'in Ermeniler Hakkında Düşünceleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, yıl 1968, sayı 8, s. 32-33.

lerine kanan Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne düşmanca bir tavır almaya ve çeşitli isyanlar çıkarmaya başlamışlardır. Bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Rusların Ermenilere bağımsızlık vaadi Osmanlı Devleti için bir Ermeni meselesinin gündeme gelmesine vesile olmuştur. Bu savaşın sonunda yapılan Ayastefanos Andlaşması'nda Ermenilerin bağımsızlık istekleri yürürlüğe girmemişse de sakin oldukları vilâyetlerde ıslahat yapılması öngörülmüştür. Bilâhare Ayastefanos hükümsüz kaldığı için mesele Berlin Kongresi'nde görüşülmüştür. Buna göre, 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Andlaşması'nın 61. maddesi uyarınca Bâbîâli, Ermenilerin sakin oldukları vilâyetlerin muhtaç olduğu ıslahatı vakit geçirmeksizin tatbik etmeyi ve Ermenileri Kürtlerin ve Çerkezlerin saldırılarından korumayı taahhüt etmiştir³. Esas amaçları olan bağımsızlık hedefine ulaşamayan Ermeniler bu durumdan yeterince tatmin olmamışlardır. Bundan sonra 1887 yılında Taşnak ve 1890 da Hınçak komitelerini kurarak hedeflerine ulaşabilmenin yöntemi olarak terörizmi benimsemişlerdir. Bu komitelerin inancına göre: *Yakın maksada gidecek biricik yol ihtilâldir. Doğu Anadolu'daki bütün müesseseleri alt-üst etmek, değiştirmek, halkı umumi isyan yolu ile Türk hükümetine karşı savaştırmak gerekmektedir*⁴.

Bu şekilde örgütlenmiş olan Ermeni komiteleri silahlanmışlar ve Osmanlı Devleti'nde isyanlar çıkarmak için faaliyete geçmeye hazır hale gelmişlerdir. Bu faaliyetlerde, Ermeni savunuculuğunda Rusya'nın yerini alan ve Doğu Anadolu'daki hıristiyanları himaye politikası güden İngiltere'nin katkılarını da belirtmek gerekmektedir. Dolayısı ile 1894 yılında İngiltere'nin Van konsolosunun güya incelemeler yapmak maksadıyla Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlere yaptığı seyahat Sason olaylarının çıkmasına sebep olmuştur. Konsolosun dolaşmasını Osmanlı otoritelerine karşı mukavemete geçmek için bir işaret gibi değerlendiren Ermeniler 1894 yılında Sason'da isyan etmişlerdir⁵. Osmanlı Devleti'nin isyanı basturmasını Avrupalılar Anadolu'da Ermeni katliamı yapıyor şeklinde değerlendirmişler ve protesto gösterilerinde bulunmuşlardır.

³ Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, İstanbul 1986, 2. baskı, s. 14; Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, Ankara 1961, s. 385; Nurşen Mazıcı, *Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni*, İstanbul 1987, s. 14-15.

⁴ A. Alper Gazigiray (A. Halük Dursun), *Ermeni Terörü'nün Kaynakları*, İstanbul 1982, s. 105; Mîm Kemâl Öke, *Ermeni Sorunu 1914-1923*, Ankara 1991, s. 75.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, 2. baskı, cilt VIII. s. 137-138; Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa*, İstanbul 1993, s. 44-45; Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu*, İstanbul 1981, s.21.

Ermeni isyanları bundan sonra da devam etmiş, Avrupayı harekete geçirerek Osmanlı Devleti'ne müdahaleye sevk etmek isteyen komiteler 1895 yılında İstanbul'da Bâbüâli üzerine kanlı bir yürüyüş düzenlemiş, yine aynı amaca dayalı olarak 1896 yılında Osmanlı Bankası baskınına gerçekleştirmişlerdir⁶. Bu arada Anadolu'nun çeşitli yörelerinde isyanlar çıkarmaya da devam etmişlerdir⁷.

Ermeni meselesinin gündeme geldiği bu yıllarda Osmanlı tahtında Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) bulunuyordu. II. Abdülhamid Ermeni meselesi ve Doğu Anadolu ıslahatı konusunda çok kararlı bir tutum sergilemiş ve Berlin Kongresi'nde öngörülen hususları hiç bir zaman yürürlüğe koymamıştır. Bu konuda Alman elçisine söylemiş olduğu şu sözler kararlı tutumu hakkında yeterli bir fikir vermektedir: “*Ölürüm de Doğu Anadolu'da Ermenilere muhtariyet hakkı tanıyan Berlin Andlaşması'nın 61. maddesini uygulatmam*”⁸. II. Abdülhamid Ermeni meselesi konusunda batı ülkelerinin, özellikle de İngiltere'nin önyargılı yaklaşımından da hep şikayetçi olmuştur. O'na göre, Ermeni sorununda İngilizlerin gözü hiçbir şeyi görmez olmuştur; İngilizlerin emelleri “Bulgar Mezalimi” tarzındaki yaygaralarını bir kez de Doğu Anadolu'da tekrarlayarak burada bağımsız bir Ermenistan kurmaktır. Ermenistan'ın tesisi ise sadece Müslümanların büyük bir haksızlığa uğraması

⁶ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987, 2. baskı, s. 478-487, 506-519; Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1985 3. baskı, s. 149-154, 163-166; Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çeviri Mehmet Harmancı, İstanbul 1983, c. II. s. 254-255.

⁷ Ermeni sorunu XIX. yüzyılın son çeyreğinde olduğu kadar, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları döneminde de devam etmiştir. Fakat konumuz Ermeni olaylarını teferruatlı bir şekilde anlatmayı gerektirmediği için bunlarla ilgili son dönemlerde yayımlanmış bazı kaynaklara değinmekle yetineceğiz. Ermeni sorununu çeşitli yönleriyle ve çeşitli dönemler için ele alan eserlerden bazıları (diğer dipnotlarda zikredilenler dışında) için bk. Cemal Anadolu, *Tarihin Işığında Ermeni Dosyası*, İstanbul 1982; Mehmed Hocaoğlu, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler*, İstanbul 1976; Sadi Koçaş, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan Beri Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara 1970; İhsan Sakarya, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Ankara 1984; Ahmet Hulki Saral, *Ermeni Meselesi*, Ankara 1970; Azmi Süslü, *Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim*, Ankara 1987; Recep Şahin, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları*, İstanbul 1988; Ayhan Yalçın, *Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Meselesinin İcyüzü*, İstanbul 1975; Abdullah Yaman, *Ermeni Meselesi ve Türkiye*, İstanbul 1973; *Ermeniler Hakkında Makaleler-Derlemeler*, Atatürk Üniversitesi Yayını, Ankara 1978; *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri Sempozyumu*, Ankara 1985; *Tarihimizde Ermeniler*, Akdeniz Üniversitesi Yayını, Antalya 1983.

⁸ Cevdet Küçük, “II. Abdülhamid'in Dış Politikası”, *II. Abdülhamid ve Dönemi Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 1992, s. 24; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, c. IV. s. 332.

sonucunu değil aynı zamanda ülkenin varlığının da sona ermesi neticesini doğuracaktır⁹. Bu tür düşüncelere sahip olması hasebiyle II. Abdülhamid Ermeni sorunu karşısında her zaman tavizsiz olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid'in bu konudaki kararlı tutumu Ermeni emellerinin gerçekleşmesini engellemekte, dolayısı ile terör örgütlerinin O'na düşman gözüyle bakması için yeterli bir sebep teşkil etmektedir. Bu çerçevede içinde, Ermeni terör örgütleri, Anadolu'da ve İstanbul'da çıkarmış oldukları çeşitli isyanlar yanında, en sonunda Padişahın hayatına kasteden bir suikast teşebbüsünde de bulunmuşlardır.

Suikast Hazırlıkları ve Faaliyete Geçiş

1904 Ocak'ında Sofya'da yapılan Taşnak kongresinde İstanbul ve İzmir'de yoğun eylemler yapma konusunda karara varılmıştır. Bu kongreye İstanbul temsilcisi olarak katılmış olan Kristafor Mikaelyan'ın teklifiyle benimsenen bu karara göre, Padişah'a suikast düzenlenecek, sonra da Bâbiâli, Galata Köprüsü, Tünel, Osmanlı Bankası, yabancı büyükelçilikler ile diğer bazı özel ve resmi müesseseler havaya uçurulacak, böylece müthiş bir kargaşalık ve ihtilâl çıkarılarak İstanbul kan ve ateş içinde bırakılacak, bu suretle Avrupa devletlerinin müdahalesi sağlanacaktır¹⁰.

Ermeni terör örgütlerinin almış olduğu bu kararın çeşitli şekillerde İstanbul'a duyurulduğu anlaşılmaktadır. Mesela Mısır'da bulunan Ahmed Celâleddin Paşa gönderdiği bir arizada Jön Türk ve Ermeni komitelerinin birleşmesi sonucu Padişah'a suikast düzenleneceğini duyurmuştur. Yine, Alman sosyalistlerinden Henri Adolf yazmış olduğu mektupta Ermeni komitelerinin suikast niyetlerini aktarmış ve şu hususları vurgulamıştır: "*Her ne kadar Osmanlı Padişahı sosyalist düşüncelere karşı hareket etmekte ise de, Alman menfaatlerinin Padişahın şahsı ile alâkalı bulunması ve Alman sosyalistlerinin her şeyden önce Alman menfaatlerini ön plânda tutuyor olmaları hasebiyle Jön Türk, Ermeni ve Bulgar komitelerinin Padişahın nefesine karşı tasarladıkları suikastı çok geçmeden icra etmeye yeltenceklerini bildirmeyi kendime vazife addederim*"¹¹. Bunun gibi, bazı dış temsilcilikler de bu ko-

⁹ Mim Kemal Öke, *II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul 1983, s. 40, 47.

¹⁰ Uras, *aynı eser*, s. 524; Danişmend, *aynı eser*, c. IV, s. 348.

¹¹ *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990, s. 258; Alman sosyalisti Henri Adolf'un suikast haberini bildirirken, kendisi için esas olarak Alman menfaatlerinin ön plânda bulunduğunu ve bu menfaatlerin II. Abdülhamid'in yaşamasını gerektirdiğini belirtmesi oldukça dikkate değer bir husustur.

nuda aldıkları duyumları bildirmişler, Ermeni gazeteleri de sık sık meseleden bahseder olmuşlardır. Bu şekilde suikastın tertipleneceği sabit olmakla beraber, nerede ve ne zaman harekete geçileceği gayet tabii belli değildir.

Ermeni komitecileri, almış oldukları karar doğrultusunda suikast hazırlıklarına başlamışlardır. Suikast tertipçileri arasında en önemli rolü Samuel Fain (Kristafor Mikaelyan), kızı Robina Fain ve Lipa Rips (Konstantin Kabulyan) adlı Rusya Ermenileri oynamışlardır. Bunlar anarşist ruhlu bir şahıs olan Belçikalı Edward Jorris ile irtibat kurarak O'nu da yanlarına almışlardır. II. Abdülhamid'in hareketlerini izlemeye başlayan suikastçılar, Padişah'ın Yıldız Camii'ne geldiği Cuma selâmlığı esnasında suikasti düzenlemeye karar vermişlerdir. Suikastçıların tesbit ettiğine göre Padişah'ın, namaz sonrası camiden çıkıp arabasının yanına varması ve harekete geçmesi 1 dakika 42 saniye tutmaktadır. Bu çerçevede içinde yapılan plâna göre, içine saatli bomba yerleştirilecek bir araba cami dışına getirilecek ve ayarlanan saatli bomba Padişah tam oradan geçerken patlayacaktı. Böylece Padişah ve yanındakiler yok edilmiş olacaktı¹².

Ermeni suikastçılar plânladıkları şekilde 21 Temmuz 1905 Cuma günü arabaları ile Yıldız Camii'ne gelmişler ve namaz bitince de saatli bombayı harekete geçirmişlerdir. Fakat bir tesadüf neticesi, Sultan II. Abdülhamid namaz sonrası Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi ile ayaküstü bir müddet sohbet etmiştir. Dolayısı ile bu sırada harekete geçirilmiş olan bomba dışarda mütahiş bir gürültü ile patlamıştır. Padişah böylece suikasttan kurtulmuş olmaktadır. Fakat bu arada arabanın yakınında bulunan çok sayıda insan ölmüş ve yaralanmıştır.

Hadiseyi bizzat gören Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa intübalarını şu şekilde anlatmaktadır: "*Bombanın infilâkı Hünkârın yüreğinde korku uyardı mı, uyandırmadı mı? Bunu bilemesem de dış görünüşü ile büyük bir cesaret gösterdiğini inkâr etmek mümkün değildir*"¹³. Yine, hadise günü Cuma selâmlığını izlemek üzere Yıldız Camii'ne gelmiş olan Sultan II.

¹² Suikastın oluşumu ile ilgili bilgiler biraz sonra dağıncağımız soruşturma kurulu raporunda teferruatlı bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca Tahsin Paşa da Yıldız Hauraları'nda soruşturma kurulu raporuna geniş bir şekilde yer vermiştir.

¹³ Tahsin Paşa, *aynı eser*, s. 158, Orhan Koloğlu, II. Abdülhamid'in gerek bu olay sırasında, gerekse diğer vesilelerle takınmış olduğu tavırların cesareten çok metanet olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Bk. Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul 1987, s. 281-289.

Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan da gördüklerini şu şekilde aktarmıştır: "Atlarımız çıkartılıp arabalarımız sıraya dizilmişti. Hazır ol borusu çalınmıştı. Yaverandan Kenan Paşa binek taşında duruyordu. Tam bu sırada, saat kulesi istikametinden top gibi şiddetli bir sedayla müthiş bir patlama duyuldu. Bu ses toptan daha kuvvetli ve dehşetliydi. Bizim araba şiddetle yerinden sıçradı. Yanımda oturan abamla karşımda oturan Nevinur kalfa ve ben korkuyla bağırılmaya başladık. Allah Allah diyorduk ama ne olduğunu anlayamıyorduk. Camiinin avlusu bir anda karmakarışık olmuştu. Toz duman içinde kalmıştı. Ortalığa takır takır bir şeyler yağıyor, saat kulesinin taşları düşüyordu. Gözümün önünde duran Kenan Paşa'nın başından aşağı tahtalar düştüğünü görüyordum, Şaşkına dönmüştüm. Birdenbire babam aklıma geldi. Babam! Babam! diyerek ağlamaya başladım. Yanımdaki ağalarla Gidiş Müdürü Halim Efendi, "Arslanım! Şahadet getiriniz. Gökten bir şey düştü" diyorlardı. Bu anda merdivenin tahminen üçüncü basamağında duran babamı gördüm. Babam gümr sedasıyla ve ellerini açarak: "Korkmayınız! korkmayınız! diye iki defa bağırırdı. "Herkes yerinde dursun" diyerek ağır adımlarla inmeye başladı. O'nu bu halde görenler, dağılmış olan maiyet bölüğü, askerler, zabitler hemen yerlerine gelmeye başladılar. Arabasının önüne gelen babam. "Telaş edilmesin. İzdihamdan kimse incinmesin" diyerek arabasına bindi. Burhaneddin Efendi birader de koşarak arabaya girdi. Babam dizginleri eline aldı. Arabasını her zamankinden daha ağır kullanarak yokuştan çıkmaya başladı. Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Baron Von Calice, Misafirhane-i Hümayûn'un penceresinden başını sarkıtmış: "Vive le Sultan, vive!" diye bağırıyordu. O gün bir çok Viyanalı selâmlığı seyre gelmişler, Sedde bulunuyorlardı. Onlar da şiddetle el çırparak "Vive vive (yaşa yaşa)" diye bağırıyorlardı"¹⁴.

Suikaste Tepkiler

Ermenilerin Sultan Abdühamid'e düzenlediği bu suikast ertesi günkü gazetelerde yayınlanan resmi bir tebliğ ile duyurulmuştur. Bu tebliğ şöyledir: "Dünkü Cuma günü selâmlık resm-i âlisi'nden avdet-i hümayûn şevket-makrûn hazret-i hilâfetpenâhî buyrulacağı sırada Cami-i Şerîf havalisiyle cadde-nin ortasında süvâri-i asâkir-i şâhânenin bulunduğu mevkiin arka cihetinde züvvâr arabalarının durduğu mahalde ve Cami-i Şerîf'e yüz metreden ziyâde bâid yerde bir iştiâl vuku bulmuş ve cenâb-ı hâfız-ı hakîkî velînimet-i bî min-

¹⁴ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1986, 3. baskı, s. 59.

netimiz şevketmeâb efendimiz hazretlerini savn-ı samedânîysiyle muhafaza buyurmuştur. Zât-ı akdes hazret-i hilâfetpenâhî bu vak'ada kemâl-i derece metânet ve mekânet ibrâz ile asla telaş buyurmayarak her zaman olduğu gibi gerdüne-suvâr-i izz-ü iclâl oldukları ve istâde-i mevki-i ihirâm bulunan asâkir-i şâhânelerini ve Avusturya imparatoru hazretleri canibinden me'mûren merâsim dâire-i fâhiresinde bulunan Avusturya sefiri kebîr-i hazretleriyle selâmlık resm-i âlisini temâşâ için hâzır bulunan yerli ve ecnebi zevâtı selâm ve iltifât-ı hümâyûn-ı mülûkâneleriyle talîf buyurdıkları ve cümlesi taraflarından alkışlandıkları halde Saray-ı şevket-ihtivâ-yı hümâyûnlarına avdet buyurmuşlardır. İşbu iştiâl-i cinâiyyenin fâili bulunan denî taharrî olunmakta olup bu bâbda icâbeden tedâbir ittihâz olunmuş ve duâyı tezâyüd-ü ömr ve âfiyet cihân-kıymet cenâb-ı pâdişâhi her taraftan tekrar kılınmıştır¹⁵.

Bu arada suikaste gerek ülke içinden gerekse ülke dışından büyük tepkiler gelmiştir. Dönemin birçok hükümdarı ve devlet başkanı saraya geçmiş olsun telgrafları gönderip suikasti lanetlediklerini bildirirken yine aynı şekilde Avrupa gazeteleri de suikasti eleştirmişlerdir. Suikaste karşı halkın tepkisi de büyük olmuş, Osmanlı tebaası olsun, yabancı uyruklu olsun çok sayıda insan yurtiçi ve yurtdışından saraya telgraf çekerek Padişah'a geçmiş olsun dileklerini duyurmuşlardır¹⁶. Bu arada Sultan II. Abdülhamid'in muhaliflerinin tepkisi farklı olmuş ve suikastın başarısızlığa uğraması sebebiyle üzüntülerini belirtmekten geri kalmamışlardır¹⁷.

¹⁵ *Tercümân-ı Hakikat*, 19 Cemâziyelevvel 1323, no. 8719.

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'nın *Yıldız Tasnifi*'nde bu hususa dair çok sayıda belge bulunmaktadır. Bunlar arasından bazı örnekler vermek gerekirse; yabancı devlet başkanlarının, parlamantolarının ve sefaretlerinin geçmiş olsun dilekleri için bk. BOA, *İrade Hususi*, no. 85, 21 Ca 1323; *İrade Hususi*, no. 90, 23 Ca 1323; *İrade Hususi*, no. 98, 25 Ca 1323; *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (YA Hus)*, no. 490/10; no. 490/32; no. 490/49; no. 491/61; no. 491/62. Dünyanın çeşitli şehirlerinde görev yapmakta bulunup hem kendi geçmiş olsun dileklerini hem de buldukları şehir halkının tepkilerini dile getiren Osmanlı sefirlerinin telgrafları için bk. *İrade Hususi* no. 84, 21 Ca 1323; *İrade Hususi*, no. 98, 25 Ca 1323; *İrade Hususi* no. 33, 10 Ca 1323; YA Hus, no. 490/16, 490/17, 490/21, 490/25, 490/27, 490/36 vd. Avrupa gazeteleri de (Yunan basını dahil) hadiseyi eleştiren yazılar yazmışlardır. Bk. *İrade Hususi*, no. 91, 23 Ca 1323; no. 93, 23 Ca 1323; YA Hus, 491/68. Bu arada Belçika'nın "*Independance Belge*" ile İtalya'nın "*Patrio*" ve "*Massagierno*" gazetelerinde Ermeniler lehine yayın yapılmıştır. Bk. *İrade Hususi*, nı. 92, 23 Ca 1323; YA Hus, no. 490/39 ve 490/49. Ayrıca aynı kataloglarda müslim, gayri müslim bir çok insanın, padişahın suikastten sağ salim kurtulmasından duydukları memnuniyeti belirten telgrafları bulunmaktadır. Belge numaralarının hepsinin verilmesi metnî bir hayli uzatacağından sadece bazı örnekler vermekle yetindik.

¹⁷ Bunlar arasında yer alan Tevfik Fikret üzüntüsünü şu dizeler ile dile getirmiştir:

Olayın Soruşturulması

Hadise ile ilgili ilk rapor Beşiktaş Zabıtası Kumandanlığı ile Daire-i Belediye Müdüriyeti tarafından hazırlanmıştır. Buna göre olayda dördü gazeteci ve üçü asker olmak üzere 26 kişi hayatını kaybetmiş 56 kişi ise ağır veya hafif şekilde yaralanmıştır. Ayrıca 20 kadar hayvan ölmüş ve bir çok araba da enkaz haline gelmiştir. Olay sırasında "Machine Enfernale" yani cehennemî makine adı verilen ve 80 kilo patlayıcı madde ihtiva eden bir bomba kullanılmıştır. Bombanın patladığı yerde 70 cm. derinliğinde bir çukur meydana gelmiştir.

Olayın hemen akabinde tahkikat işine girilmiştir. Bu amaçla Necib Melhame Paşa başkanlığında bir soruşturma komisyonu kurulmuştur. Tahkikat devam ederken Yıldız yokuşunda bulunan bir lastik parçası olayın aydınlatılmasında önemli ölçüde yarar sağlamıştır. İstanbul'da lastik tekerlekli arabanın pek kullanılmadığı nazarı dikkate alınarak başlanılan tahkikatte, yeni deliller olarak parçalanmış arabanın enkazı arasında 11123 numarası ve Neseldorfer yazısı tesbit edilmiştir. Bu şekilde suikaste kullanılan arabının Viyana'da bir fabrikada imal edildiği anlaşılmış ve bundan sonra birbiri peşi sıra bulunan delillerle hadisenin cereyan şekli ortaya çıkarılmıştır. Bu arada elebaşlardan Edward Jorris ve bazı sanıklar yakalanmışlar, yine elebaşı sayılabilecek bazıları ise yurtdışına kaçmayı başarmışlardır. Olayın aydınlatılmasında Edward Jorris'in vermiş olduğu ifadelerin bir hayli işe yaradığını da belirtmek gerekmektedir.

Tahkikat komisyonu görevini tamamladıktan sonra hazırlamış olduğu bir hayli uzun rapor kitap halinde yayımlanmıştır¹⁸. Dönemin sadrazamı Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa da Padişah'a olayı açıklayıcı bir arıza sunmuştur¹⁹. Bütün bunların değerlendirmesinden, hazırlık safhasından başlamak üzere suikastin cereyan tarzının şu şekilde geliştiği anlaşılmaktadır. Ermeni ihtilâl komiteleri Sofya'da yaptıkları toplantıda aldıkları suikast kararından sonra faaliyete geçmeye başlamışlardır. Ermeni komitacılarından Kendiryan Singer Fabrikası memurlarından Belçikalı anarşist ruhlu bir şahıs olan

Ey şanlı avcı, dâımını bihûde kurmadın,
Attın fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin!

¹⁸ Suikastin ne şekilde hazırlandığı ve gerçekleştirildiği hususundaki bütün bilgileri kapsayan bu kitap için bk. *Enquete sur l'Attentat Commis dans la Journée du 21 Juillet à l'Issue de la Cérémonie du Selamlık*, Constantinople 1905.

¹⁹ BOA, Y.A. Hus, no. 491/14.

Edward Jorris ile temas kurmuştur. Ermeni iddiaları hakkında fazla bir bilgi sahibi olmayan Jorris ile Kendiryan arasında, ikisinin de anarşist olmaları hasebiyle, önemli bir dostluk kurulmuştur. Böylece Jorris Kendiryan'ın her anlattığına inanmaya başlamıştır. Kendiryan Jorris'e yapmayı düşündükleri büyük çaplı eylemleri ve bu arada Padişah'a yönelik suikast teşebbüsünü de anlatmıştır. Kendiryan bilahare Jorris'e komite mensubu olan Rus Ermenilerden Samuel Fain (namı diğer Kristafor Mikaelyan komite lideri) ile kızı Robine Fain ve Lipa Rips (Konstantin Kabulyan) ve de karısını tanıştırmıştır. Bunlar İstanbul'da kiralamış oldukları bir evde sabahlara kadar süren konuşmalarla suikastin ne şekilde yapılacağını tartışmışlardır.

Bir süre sonra Aralık 1904'de Lipa Rips, karısı, Samuel Fain, kızı ve arkalarından da Kendiryan Cenevre'deki Ermeni ihtilâl komitelerinin toplantısına katılmak amacıyla yurt dışına çıkarak öncelikle Bulgaristan'a uğramışlardır. Sonradan gelen Kendiryan Sofya'da Samuel Fain ile irtibata geçmiştir. Bunlar şehir dışında bir yerde Sultan Abdülhamid'e yapacakları suikastin denemelerini yapmak üzere bomba atma tecrübelerine başlamışlardır. Fakat bu denemeleri sırasında ikisi de hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan sonra İstanbul'daki ihtilâl komitelerinin liderliği Samuel Fain yerine Lipa Rips tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Rips de diğerleri gibi Sofya'da bombalama tecrübelerine devam etmiştir. Bu denemeler sırasında bomba atma suretiyle bir suikast gerçekleştirmenin güçlüğü gözönünde bulundurularak yeni bir yöntemin denenmesine karar verilmiştir.

Bundan sonra 1905 yılı Nisan ayının ikinci haftasında Mari Zayn adında bir kadın, beraberinde uzun boylu ve sakallı, Bulgarca'dan başka lisan bilmeyen bir şahıs ile beraber Viyana'da bir araba fabrikasının mağazasına müracaat ederek resmini gösterdikleri Avusturya sisteminde bir fayton seçmişlerdir. Daha sonra Silviyo Ricci (Köse Aristidi) adlı şahıs bu arabayı sipariş vermiştir. İstanbul'a gönderilen araba Mateo ve Mihal isimli kişilerin yardımıyla gümrükten çıkarılarak Silviyo Ricci'nin önceden seçmiş olduğu Şişli'de bir ahıra nakledilmiştir. Burada Mıgırdıç ve Yervant adlı şahıslar araba ve atlarla meşgul olmaya başlamışlardır.

Diğer taraftan Beyoğlu'nda bir evde ikamet etmekte olan Lipa Rips, Vafyadis adlı arabacıdan bir araba kiralamıştır. Kiralanan bu araba ile Mıgırdıç on gün müddetle İstanbul sokaklarında gezerek yolları ve araba kullanmayı öğrenmiştir. Mıdırğıç bilahare Belçikalı Jorris'e de araba kullanmayı ve yolları öğretmiştir. Bunlar daha önce de Rus Konsolosluğu'ndan

temin ettikleri sahte izinle Yıldız Camii'ndeki Cuma selâmlıklarına defalarca gidip yabancılara ayrılan yerden Padişah'a ne şekilde bomba atılabileceğinin hesaplarını yapmışlardı.

Yukarıda değindiğimiz üzere bu yöntem terkedilince araba içine yerleştirilmiş bir saatli bombanın patlatılması yoluyla suikasti gerçekleştirme kararına varılmış ve bunun gözlemleri ile denemeleri yapılmaya başlanmıştır. Böylece Padişah'ın hareketleri tesbit edilmiştir. Bundan sonra suikaste kullanılacak bomba Paris'de satın alınmış, Atina ve Varna yoluyla İstanbul'a gönderilmiştir. Bomba bir çok ayrı paketler halinde gelmiş ve Silviyo Ricci tarafından teslim alınmıştır. Hadiseden sonra yakalanan Jorris'in ifadesine göre gerek arabanın satın alınışı, gerekse suikaste yönelik harcamaların yekününü 300 bin frankı bulmuştur. Bu paralar çoğunlukla Amerika, Rusya ve Bulgaristan'dan gönderilmiştir.

Suikastın gerçekleştirileceği gün olan 21 Temmuz 1905 tarihinde, titreşimi önlemesi için tekerleklerine lastik takılmış araba, içinde 80 kiloluk bomba olduğu halde Yıldız Camii'ne getirilmiştir. Jorris'in ifadesine göre arabada Lipa Rips ve Matmazel Robina bulunmaktaydılar. Dolayısı ile saatli bombayı da bunlar harekete geçirmişlerdir. Fakat Sultan Abdülhamid'in o gün her zamankinin aksine camiden çıkarken biraz gecikmesi Ermeni anarşistlerin bütün plânlarının boşa gitmesini sağlamıştır. Olaydan hemen sonra bir çok elebaşı yurtdışına kaçmışsa da, sürdürülen tahkikat sırasında Jorris yakalanmıştır²⁰.

Belçika İle Kriz Başlıyor

Belçika vatandaşı olan Edward Jorris Sultan Abdülhamid'e suikast düzenleme suçuyla yargılanmaya başlanmıştır. Zaten bu konudaki suçluluğunu itiraf ettiği için cezalandırılması muhakkaktır. Karar safhasının yaklaşması üzerine Belçika Jorris'i geri isteme teşebbüsünde bulunmuş ve dolayısıyla Osmanlı Devleti ile Belçika arasında diplomatik bir kriz süreci başlamıştır. Hadisenin gelişimi şu şekilde olmuştur.

²⁰Hadise ile birinci derecede ilgili olanlardan Jorris dışındakiler yurt dışına kaçmışlardır. Soruşturma sırasında yakalanan Jorris'in suikastteki rolü ise şöyledir: Terör örgütü üyeleriyle evinde toplantılar düzenlemek. Kendi posta kutusunu onların hizmetine vermek, Avrupadan getirilen araba için yazışmaları düzenlemek. Patlayıcı maddeleri saklamak. Patlayıcı maddenin arabaya demir sandık içinde yerleştirilmesi ve patlama için gerekli sıcaklığın ne şekilde sağlanacağı konusunda örgüt üyelerini bilgilendirmek. Kendiryan'ın Sofya'ya gidebilmesi için pasaportunu vermek. Jorris ayrıca tertipçilerin hadiseden sonra kaçışları için de yardımlarda bulunmuştur.

Belçika Büyükelçisi 17 Aralık 1905 tarihli bir yazı ile Hariciye Nezareti'ne başvurarak mahkeme sonuçlanınca Jorris'in kendilerine iadesini talep edeceğini belirtmiştir. Büyükelçi söz konusu başvurusunda sanık Jorris'in tevkifinden beri Belçika hükümetinin her türlü kolaylığı gösterdiğini beyan etmekle beraber, tahkikat sonuçlanmakta ve mahkeme de neticeye ulaşmak safhasında bulunduğuna göre, Belçika ile Osmanlı Devleti arasında imzalanmış olan 3 Ağustos 1838 tarihli anlaşmanın 8. maddesi gereği Jorris'in iadesini isteyeceğini bildirmiştir²¹. Büyükelçi, suikast olayının Jorris'in itirafları sayesinde tamamiyle aydınlatılmış olduğuna göre, sanığın artık Osmanlı ülkesinde kalmasının bir fayda vermeyeceğini, dolayısı ile şayet mahkûm olursa cezasını çekmek üzere Belçika'ya iade edilmesi gerektiğini de belirtmiştir²².

Belçika büyükelçisinin bu mektubundan bir gün sonra Edward Jorris mahkemece idama mahkûm edilmiştir. Bunun üzerine büyükelçi 19 Aralık 1905 tarihinde Hariciye Nezareti'ne yeniden başvurarak, daha önceki talebi doğrultusunda ve 3 Ağustos 1838 tarihli andlaşma hükümleri gereğince cezasını Belçika'da çekmek üzere Jorris'in tarafına teslimini istemiştir²³.

Belçika'nın bu üstten bakan tavrı üzerine Hariciye Nezareti 23 Aralık 1905 tarihli bir yazı ile yapılan talebin yersizliğini vurgulamıştır. Hariciye Nezareti Belçika sefirine özetle şu hususları hatırlatmıştır: "*Osmanlı Padişahı'na suikast yapmaktan idama mahkûm olan Jorris'i 3 Ağustos 1838 tarihli muahedenin 8. maddesinin tarafınızdan yapılmış bir yorumuna istinaden talep ediyorsunuz. Şurası kesin olarak bilinmelidir ki gerek söz konusu tarihte ve gerekse halihazırda Belçika hükümetine diğer yabancı ülkelerden daha geniş hukuki imtiyazlar tanınması için hiç bir özel sebep olma-*

²¹ Belçika'nın iddiasına dayanak olarak gösterdiği 3 Ağustos 1838 tarihinde Balta Limanı'nda imzalanan Dostluk ve Ticaret Andlaşması'nın 8. maddesi şu şekildedir; "Devlet-i Aliyye tebaasıyla Belçika tebaası beyninde niza ve dava vukuunda tercümanı hazır olmadıkça davaları istima ve fasl olunmayıp beşyüz kuruştan ziyadeye baliğ olan davaları Bâbîâli'ye havale olunarak hak ve adl üzere rü'yet oluna ve Belçika tebaası kendi hallerinde arz ve edeb ve kâr kesb ve ticaretleriyle meşgul oldukça hiç bir vakitte hükkâm ve zabitan-ı memleket tarafından dahl ve taarruz ve habs olunmayıp töhmet ve kabahatları mütehakkık oldukça sair müste'minler haklarında muamele olduğu vechile elçi ve maslahatgüzar ve konsolos ve konsolos vekilleri marifetiyle müttehimlerin tedibine mübaderet kulına" Bk. *Muahadat Mecmuası*, C. I. s. 185. Ayrıca bk. Gabriel Noradounghian, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*, Paris 1900, tome deuxième, s. 245.

²² BOA, *İrade Hususi*, no. 48, 22 Z 1323, lef 1.

²³ Aynı numaralı belge, lef 2.

dığı gibi, Bâbîâlî'nin Belçika'ya böyle bir ayrıcalık tanımaya da niyeti yoktur. O dönemde söz konusu olan; Belçika uyrukluklara diğer yabancılara tanınan hakların tanınması idi ve başka türlü de olamazdı. Dolayısı ile Belçika'nın 8. madde ile kendi tebaası için cinayet davalarında özel bir müsaade sahibi olması mümkün değildir. Esas itibarıyla, bu hususlarda yapılacak uygulamalar 1675 ve 1740 tarihlerinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa ile karşılıklı olarak teati ettiği andlaşmaların 42. ve 65. maddelerinde açıklıkla belirtilmiştir²⁴. Buna göre, ecnebilerle Osmanlı vatandaşlarının beraber karıştığı cürüm ve cinayetlere dair olan davalarda konsoloshane memuru hazır bulunabilir. Fakat hüküm ve karar verilmesinde Osmanlı adliyesi tam yetki sahibidir. Gayet açık olan bu maddeleri ayrıca izaha gerek yoktur. 1838 tarihli muahede de bu ahval üzere yapılmış ve tefsir edilmiştir. 65 senedir de uygulama devam etmektedir. Belçika hükümeti bu hususları iyi bir şekilde tetkik etmelidir. Ayrıca gerek Osmanlı ülkesinde gerekse yabancı devletlerde büyük nefret uyandıran bir suikast ve ülkenin huzur ve asayişini çok yakından ilgilendiren böyle bir konuda Belçika hükümetinin almış olduğu tavra da teessüf olunur²⁵.

Tarafların karşılıklı olarak bu tür iddialarda bulunmaları meseleyi bir krize dönüştürmüştür. Bu çerçeve içinde Belçika sefiri 26 Aralık 1905 tarihinde Hariciye Nezareti'ne yeniden bir yazı gönderir. Burada Jorris'in talep edilmesi hususunda Bâbîâlî'nin cevabî yazısının Brüksel'e gönderildiği ve oradan gelecek direktife göre hareket edileceği belirtilmektedir. Sefir, daha önce iddia ve talep olunan hususların değişmeyeceğini tahmin ettiğini, kendisinin de aynı kanaati taşımaya devam etmekte olduğunu da ilave etmiştir²⁶.

Belçika hükümetinin konu ile ilgili yorumu 9 Ocak 1906 tarihinde yine sefiri aracılığı ile Bâbîâlî'ye duyurulmuştur. Buna göre Belçika 1675 ve 1740

²⁴ 1675 yılında İngiltere ile teati edilen kapitülasyon anlaşmasının 42. maddesi ile 1740 yılında Fransa'ya uygulanmış olan en son kapitülasyonun 65. maddesi birbirine benzer hükümler taşımakta ve Osmanlı Devleti'nde suç işleyen İngiliz ve Fransızların durumlarını açıklığa kavuşturmaktadır. Buna göre: "Françaludan ve bayrakları altında olanlardan biri katil olup yahud bir gayr-i cürüm edib ve şeriat-ı şerife tarafından rü'yet olunmak murad olundukda Devlet-i Aliyye'nin kuzât ve zabitanı bugüna olan davayı bulundukları mahalde elçilerinin veyahud konsoloslarının veya vekillerinin muvacehelerinde istima ve şer-i şerife ve yedlerine verilen ahidname-i hümâyunuma mugayir olmamak için tarafeynden dikkat ile teftiş ve tefahhus oluna". Söz konusu maddeler için bk. *Muahedat Mecmuası*, c. I, s. 27-28; Noradounghian, *aynı eser*, c. I, s. 156 ve 294.

²⁵ BOA, *İrade Hususi*, no. 48, 22 Z 1323, lef 3.

²⁶ *aynı numaralı belge*, lef 4.

tarihli kapitülasyonlardan sonra yapılan 1838 muahedesinin 8. maddesinin muhakeme ve cezalandırma konusunda gayet açık hükümler taşıdığını, bundan dolayı da Bâbîâli'nin beyanının kabul edilemeyeceğini belirterek şu hususları vurgulamıştır: *"Kapitülasyonlar ile bahş olunan haklar bilâhare tatbikatta daha geniş bir şekilde icra edilmeye başlamıştır. Mesela 1830 da ABD, 1838 yılında ise Belçika ile yapılan muahedeler ve diğer anlaşmalar kati suretle tasdik edilmiş bir teamül oluşturmuştur. [Frenkler hakkında müessis olan adata göre] ibaresi ile başlayan madde bizim fikrimizi teyid ettiği halde Bâbîâli bunu kendi nokta-i nazarına göre tesfir etmektedir. Halbuki muahedede öngörülen hususlar bunlar olamaz. Zaten muahededen sonra, 14 Ağustos 1838 tarihinde, murahhaslarımız tarafından Belçika hükümetine bildirildiğine göre kendi tebaamızı muhakeme etme ve cezalandırma hakkını bize bahş eden Fransızca metne karşı hiç bir Osmanlı murahhası itiraz etmemiştir. Biz de bu hükme dayanarak kendi kanunlarımızda değişiklik yapma ihtiyacı hissettik. 31 aralık 1851 tarihli özel bir kanun ile Osmanlı ülkesinde bir cinayet veya cürüm yapan Belçika uyrukluların muhakeme edilme yöntemlerini tanzim ettik. Sözkonusu kanun halen mevcuttur ve 1838 muahedesini gibi yürürlükte dir. O tarihten beri bu kanun hükümleri tatbik edilmemiş ise ve bize bahş olunan hakların tatbikini hiç bir zaman talep etmemişsek bunun sebebi bu hakkın tatbikine neden olacak ciddi bir olayın vukua gelmemiş olmasıdır. Bu arada gayet önemsiz bazı suçlarda Osmanlı mahkemelerinin salâhiyetini kabul etmişsek de, bu durum 1838 tarihli muahedenin tarafımıza sağladığı haklardan vazgeçtiğimiz anlamına gelmez. Suçluyu cezalandırma hakkımız her zaman bakidir. Yalnız bu olayda müzakere ve hüküm verme safhasına iştirak etmeyip sadece mahkumun teslimini talep edeceğimizi evvelce beyan etmiştik. Yine tekrarlayalım ki burada talep ettiğimiz husus Jorris'i muhakeme etme hakkı değil, sadece tarafımıza teslimidir. Bu da umumi bir hak olup bundan yalnızca yapmış oldukları bir anlaşma gereği Avusturya-Macaristan Devleti feragat etmiştir. Hatta onlar da anlaşma öncesinde kendi tebaası olan suçluları Osmanlı ülkesinden alabiliyorlardı. Görüldüğü üzere Bâbîâli geçmişte bugüne benzer bir hali kabul etmekte idi. Bizim talebimiz de bu misale göredir. Her ne kadar Belçika tebaasından birinin Padişahınıza yönelik bir saldırıda bulunması bizi hayli mütessir etmişse de, zat-ı şahanelerinin bu suikastten zarar görmemelerine son derece sevinmiş bulunuyoruz. Jorris'in teslimini, müstehak olduğu bir cezadan kurtarmak maksadıyla istemiyoruz. Belçika hükümeti işin mahiyetine bakmayarak, daima yürürlükte kalmış bir muahede ile kendine bahş olunmuş saydığı haklardan feragat etmek istememektedir"²⁷.*

²⁷ Aynı numaralı belge, lef 5. Bu cevabi yazıdan da anlaşıldığı üzere Belçika sadece Jorris'i

Taraflar arasındaki diplomatik kriz ve hukuk savaşı bu şekilde sürerken başka süpriz bir gelişme meydana gelmiştir. Belçikada yayınlanmakta olan *Conservateur de l'Epagne Gazetesı*'nin 14 Ocak 1906 tarihli nüshasında ülkenin meşhur hukukçularından Paul Wauwermans'ın konu ile ilgili bir mütaalasını neşredilmiştir. Wauwermans mütaalasında Jorris olayının yorumunu yapmakta, objektif bir yaklaşım ve dürüstlük örneği ile Belçika hükümetinin haksızlığını ortaya koymaktadır. Wauwermans bir çok Avrupalı hukukçunun görüşleri ve geçmişte yaşanan bazı olaylarla desteklediği yorumunda şu hususları belirtmektedir: *"Jorris meselesinde tartışma konusu olan 3 Ağustos 1838 tarihli anlaşmanın 8. maddesidir. İlk bakışta, bu maddede yazılı [suçlular sefir, maslahatgüzar, konsolos veyahut konsolos vekili tarafından muhakeme edilecekler ve frenkler hakkında cari olan usule uygun olarak cezalandırılacaklardır] ibaresi Belçika'nın iddiasında haklılık payı olduğu itibarı uyardırmaktadır. Fakat bu değerlendirme 31 Aralık 1851 tarihli konsoloshaneler nizamnamemizin 32. maddesindeki hıristiyan olmayan ülkelerde Belçikalılar tarafından gerçekleştirilen cinayetler Braban Cinayet Mahkememiz tarafından tanınacaktır şeklindeki hükme ters düşmektedir. İşin doğrusu 1838 anlaşmasının ancak o dönemde geçerli adetler ve hukuki kurallar çerçevesinde dikkate alınabileceğidir. Aslında mesele, sahip olduğumuz kapitülasyonlarla elde ettiğimiz hakları kendi insanlarımız lehine kullanmaktan ibarettir. Bu kapitülasyonlarda sözü edilen [frenkler hakkında cari adetler mucibince muhakeme edilecekler ve cezalandırılacaklardır] tabirleri sadece Fransızları kapsamaz. Bu tabir Belçikalılar da Fransızlar gibi muamele göreceklendir anlamını ihtiva eder. Dolayısı ile kapitülasyonların uygulanış şekline bakacak olursak: 1740 tarihli kapitülasyonun 15. maddesinde [Fransızlar tarafından diğer Fransızlara karşı bir suça tevessül olunduğunda kendi mahkemelerinde yargılanmaları tabiidir] denilmektedir²⁸. Şu halde yabancılarla Osmanlı tebaasından kişiler arasında meydana gelen olaylarda Osmanlı mahkemeleri yetkili olmaktadırlar. Nitekim bu hususa dair bir çok örnek de yaşanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1829 yılında yapılan Edirne Muahedesi'nde de benzer bir nokta karşımıza*

talep etmekle kalmıyor, aynı zamanda 1838 Andlaşmasının Osmanlı Devleti'nde suç işleyen tebaasını cezalandırma yetkisini tanıdığı da iddia ediyor. Bunun yanında Belçika'nın Jorris işinde muhakeme hakkını kullanmamakla bir lütufta bulunmuş olduğu şeklinde bir iması da söz konusudur.

²⁸"Françaluların birbiri arasında kan yahud ahar şenaat vaki olur ise elçileri ve konsolosları ayınleri üzere görüp fasıl edib zabiterden bir ferd dahl ve taarruz eylemeyeler". Bk. *Muahedat Mecmuası*, c. I, s. 17; Noradounghian, *aynı eser*, c. I. s. 282.

çıkmaktadır. Burada Rus uyruklu kişiler arasındaki davalarda Rus konsoloslarına muhakeme yetkisi verilmiştir. Ama hadisenin içinde herhangi bir Osmanlı tebaası bulunduğu mahalli mahkemelerin salâhiyeti titizlikle korunmuştur. Şu halde gösterdiğimiz gerekçelerden de anlaşılacağı üzere, Belçika Osmanlı Devleti'ne karşı olan talebinde haksız bir mevkide bulunmaktadır. Belçika hükümetinin yapabileceği şey ancak, şimdiye kadar talep vukubulmamış bir husus için Osmanlılardan izin istemek olabilirdi. Bunun yanında adaleti tam anlamıyla yerine getireceği konusunda da güvence verilebilirdi. Halbuki bazı gazetelerimizde çıkan yazıların ve tertiplenen mitinglerin etkisi altındaki Belçika hükümetinin Jorris meselesinde adil olabileceği intibahı edinmek mümkün değildir²⁹.

Görüldüğü üzere Belçika, yapmış olduğu girişimle Osmanlı Devleti'nin adli mekanizmasına müdahale etmek gibi hatalı bir davranış içine girmektedir. Bu konudaki haksızlığının kendi hukukçuları tarafından da ortaya konmuş olması bunun bir göstergesidir. Belçika'nın küçük bir ülke olmasına rağmen takınmış olduğu bu müdahale edici tavır günümüzde de bazı Avrupa ülkeleri tarafından tekrarlanmaktadır. Aslında Osmanlı Devleti'nin, hıristiyanların kendi aralarındaki meselelere karışmamak için tek taraflı olarak bahsettiği hukuki imtiyazlar geçen zaman içinde zayıflayan devletin aleyhine işlemeye başlamıştır. Dolayısı ile bu hakkın ecnebiler tarafından sık sık suistimal edildiği görülmektedir. Belçika'nın yaptığı da bundan başka bir şey değildir. Osmanlı Devleti ise hukuk sınırları içinde Belçika'ya gerekli cevabı vermekten geri kalmamıştır. Nitekim bu defa 1 Şubat 1906 tarihinde yine Hariciye Nezareti aracılığı ile Belçika sefaretine gönderilen cevabı yazıda ana hatları ile şu hususlar vurgulanmıştır: "1838 muahedesinin Belçika'ya ait tasdiknamesinin Fransızca metninden kaynaklanan bir delile dayanan Belçika hükümeti, kendi tebaasına Osmanlı hükümetince bazı fevkalâde imtiyazlar bahş edilmiş gibi aslı olmayan bir tavır takınmaktadır. Halbuki Bâbiâli kendini sadece kendi taahhütlerinden sorumlu tutmaktadır. Dolayısı ile yabancı bir devletin aslına uygun olmayan tercüme bir muahede metnine dayalı iddiaları kabul edilemez. Belçika'nın elinde bulunan ve tasdik-i âli'den geçmemiş muahede metni ile Türkçe metin arasında farklılık söz konusu ise geçerli kabul edilecek nüsha Türkçe olandır. Türkçe nüshada ise ceza davaları söz konusu olduğunda Belçika'ya hiç bir şekilde yargılama hakkı tanınmamaktadır. Yalnızca diğer frenklerde olduğu gibi Belçikalılara da bir konsolos memuru bulundurma hakkı verilmektedir. Buna karşılık

²⁹ BOA, *İrade Hususi*, 22 Z 1323, 48 numaralı belgede bulunan *Conservateur de l'Epargne* Gazetesinin kûpürü.

konsoloshanelerin yargılama yetkisinin 1838 yılına kadar tedrici olarak genişlediği konusundaki iddianız hiç bir delile dayanmamaktadır. Eğer ileri sürdüğünüz gibi karma suçlarda bütün Avrupa konsolosluklarının yargılama yetkisi var idiyse, bu derece önemli bir konuda Avrupa hükümetlerinin hiç bir resmi mukavele yapmadan bu haklarından vazgeçtiklerini nasıl isbat edebilirsiniz? Yine bunun gibi Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu vilâyetlerinde yürürlükte olan yargılama hakkını Trablusgarp vilâyetinde de uygulamak için Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetleriyle yapmış olduğu protokole karşı nasıl bir gerekçe göstereceksiniz? İşin aslı şudur ki, çok eskiden beri karma işlenen suçlarda yabancılar Osmanlı mahkemelerinin yargılama yetkisine tabi olmuşlardır. Dolayısı ile Belçika hükümetinin diğer milletlere uygulanan muamelelerden daha fazla bir talepte bulunabilmesi mümkün değildir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yargılama yetkisiyle ilgili olarak 1880 yılında çıkarılan (Tahkikat-ı Cinaiyeye Kanunnamesi) hakkında yabancı elçiliklerle teati olanan görüşmelerde bu elçilerin hiç bir itirazda bulunmamaları da önemli bir delil değil midir? İster adi bir cürümden, ister hakiki bir cinayetten ibaret olsun, Osmanlı mahkemelerinin yargılama yetkisi hakkındaki esas kaide asla değişmez. Şimdi, Avrupa hükümetlerinin bu ana kadar talep etmedikleri bir imtiyazı Belçika hükümetinin istemeye teşebbüs etmesi şaşırıcı olmaktadır. Jorris işine dair sizinle yaptığımız şifahi görüşmede icra etmiş bulunduğum beyanata hiç bir şey ilave etmek istememekle beraber, şurasını ihtardan geri kalmam. Eğer bu görüşmede Osmanlı yargı yetkisine yönelik en küçük bir itirazınızı hissetmiş olsaydım, mülakatımız sırasında bunu çok şiddetle protesto ederdim³⁰. Hariciye Nazırı bu gerekçeleri öne sürdükten sonra suç işlediği için Osmanlı mahkemelerince cezalandırılıp yine bu cezalarını Osmanlı tevkifhanelerinde tamamlayan Fransız, Rus, İngiliz, İtalyan ve Avusturya uyruklu yabancıların bir listesini de Belçika'ya sunmuştur³¹.

Meselenin bundan sonraki safhası beklenmedik bir sonla noktalanmıştır. Bilindiği üzere II. Abdülhamid idam cezasından hoşlanmazdı. Dolayısı ile hayatına kasetmiş olmasına rağmen Jorris'i affetmiştir. Fakat bunu Belçika istediği için değil, kendi şahsi iradesi o yönde tecelli ettiği için yapmıştır. Hatta affetmenin ötesinde Jorris'e bir takım ihsanlarda bulunmuş ve O'nu Osmanlı Devleti hizmetinde de kullanmıştır.

³⁰ Aynı numaralı belge, lef 6.

³¹ Aynı numaralı belge, aynı yer.